

התאחדות יוצאי מחוז צ'נסטוחוב (דור ההמשך ער) בישראל
Association of Częstochowa District Jews in Israel
ת.ד. 65050 תל אביב 61650 – טל: 03-6749322 – P.O.B 65050 Tel Aviv 61650
E mail: czestochowajewsinisrael@gmail.com

פברואר 2018

קבר האחים – ul. Kawia 20-22 בצ'נסטוחובה

המחבר: Wiesław Paszkowski, מוזיאון צ'נסטוחובה, המחלקה להיסטוריה, מרכז התייעוד של צ'נסטוחובה
תרגום לעברית ועריכה: אלון גולדמן, יו"ר ארגון יוצאי צ'נסטוחובה בישראל

בליל 21-22 בספטמבר 1942 הקיפה המשטרה הגרמנית, בהנהגתו של האופטמן פול דגנהרדט, מפקד השופוליציאי (Schutzpolizei), ובסיוע יחידות עזר את שטח גטו צ'נסטוחובה והחלו לבודד את האזור כולו. הגירוש למחנה ההשמדה היה מלווה במספר רב של קורבנות, משום שהעיקרון הבסיסי שהוביל את המבצע היה עונש מוות על כל התנגדות, ניסיון הסתרה או בריחה.

משמעות הדבר היתה הצורך לקבור את הנרצחים בתוך השטח הנצור. לשם כך, הגרמנים בחרו 2 מגרשים לא בנויים ברחוב קאויה 20 ו 22, בגבול הצפוני של הגטו בצ'נסטוחובה. בספרו "מרי והכחדה של גטו צ'נסטוחובה", מספר ההיסטוריון היהודי ליבר ברנר כי עוד בטרם החל הגירוש, המשטרה פינתה משם את כל התושבים היהודים, וביום הראשון של האקציה, ב-22 בספטמבר 1942, החלה קבורת כל גופות הנרצחים.

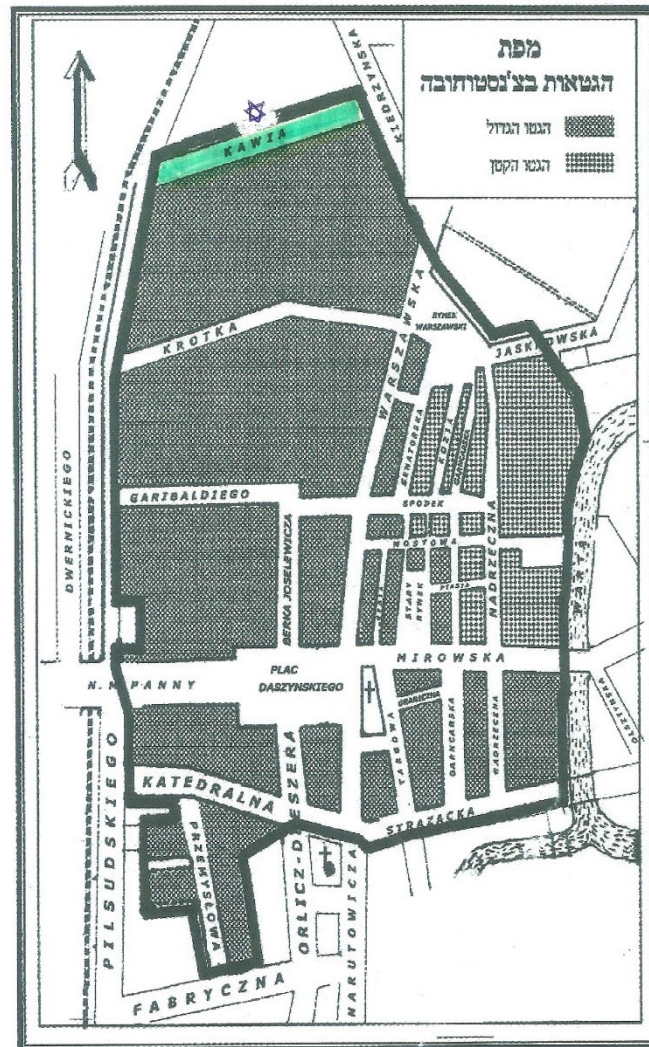

מתחם קברי האחים ברחוב קאויה
<https://goo.gl/maps/jSspWUKnUD22>

התאחדות יוצאי מחוז צ'נסטוחוב (דור ההמשך ער) בישראל
Association of Częstochowa District Jews in Israel
P.O.B 65050 Tel Aviv 61650 – Tel: 03-6749322 – טל: 03-6749322
E mail: czestochowajewsinisrael@gmail.com

מיקום קברי האחים בגבול הגיטו

מקור: Żydzi Częstochowianina, Współistnienie - Holocaust - Pamięć, wyd. WSP, APCZ, w Częstochowie, ŻIH, 2004

הגרמנים הביאו [...] את Szalama Miska, אחד מזקני החברה קדישה, בפיקוחו של השוטר הצבאי Überschära, לנהל את איסוף הנרצחים והעברתם לרוחב קאווייה, שם היו שני קברי האחים.¹

האופטמן דגנהרדט הבטיח ל Miska שלא יאונה לו דבר אם יעשה את מלאכתו היטב. הוא גם נתן לו דירה בשטח מפעל "מטאלורגיה" ברחוב קרוטקה. ל Miska הוקצו עגלות עם סוסים שהיו בעבר בבעלות של קצבים יהודים, אשר שימשו להובלת גוויות של חיות. העגלות היו מכוסות מלמעלה בלוחות עץ שהתרוממו משני צידי העגלות.²

¹ Brener, *Widersztand un umkum in czenstochower geto*, Warsaw (1950), p. 77.

² Verbal report by Bolesława Proskurowskaj.

התאחדות יוצאי מחוז צ'נסטוחוב (דור ההמשך ער) בישראל
 Association of Częstochowa District Jews in Israel
 ת.ד. 65050 תל אביב 61650 – טל: 03-6749322 – P.O.B 65050 Tel Aviv 61650
 E mail: czestochowajewsinsrael@gmail.com

יאנוש צ'אריסקי תיאר, בפירוט, את ראשיתה של העבודה שבוצעה באותו יום ברחוב קאווייה:

בשעת הצהרים [...] פולקסדויטש בלנק אמר לנו שקיבל פקודה לקחת אותנו ל"מטלורגיה". כשהגענו לשם, הורה לנו הבנדיט דגנהרדט לרוץ לשער, שם עמדו הגרמנים ועשו סלקציה ותוך כדי היכו את היהודים.

בשער מפעל ה"מטלורגיה" ניגש אלי שוטר ואמר לי לצאת החוצה. עמדה שם קבוצה של 70 גברים והז'נדרם הוביל אותנו לרחוב קאווייה. ז'נדרם אחר רכוב על הסוס השתלט על הקבוצה שלנו ואמר לנו שאנחנו צריכים לעבוד. כלי העבודה כבר היו במקום.

מחצית הגברים נלקחו לחפירת קברים בעוד האחרים מסדרים את הגוויות. הז'נדרם אמר לנו כי אנחנו צריכים לעשות את העבודה באופן מכובד ("anständig"), אחרת, יש מספיק מקום לכולנו...

לא ניתן לתאר כמה הזדעזענו כאשר ראינו עגלות ששימשו בעבר להובלת בשר מביאות גופות של קורבנות יהודים שנרצחו. הנחנו את הגופות בקבר בשורות, ראש ליד ראש. אחרי כל שורה שפכנו שכבת סיד או כלור.³

אין לנו תיאור של עדי ראייה על מה שקרה ברח' קאווייה בימים שלאחר מכן. ספרו של ברנר מכיל תיאור המבוסס על עדויות שנאספו לאחר המלחמה על ידי תושבים לא יהודים.

העגלות, שהכילו את גופות המתים, התגלגלו לאורך רחוב קאווייה, שם הוציאו השופוליזי שיני זהב מן הגופות וחתכו אצבעות עם טבעות זהב. אלה נאספו לתוך סלים ונלקחו משם. גם הקשישים, החולים והילדים הובאו לכאן. הם אולצו להתפשט ולשכב בשורה, עם הפנים כלפי מטה. רק אז השוטרים הצבאיים עברו מקרבן אחד לשני, יורים לכל אחד מהם בראש. מאוחר יותר הועברו חלק מהגדים לתושבי הרחוב,

אשר קודם לכן אולצו לזרוק את הגוויות לקבר האחים.⁴ כך, קברי האחים ברחוב קאווייה הפכו גם למקום רצח.

החל מ-22 בספטמבר 1942, רכבות הגירוש (6 הטרנספורטים), יצאו כל שלושה ימים למחנה ההשמדה טרבלינקה. אבל ביומיים שחלפו, שוטרים גרמנים, בסיוע יחידות עזר, חיפשו בבתים הריקים, בזזו רכוש נטוש ורצחו את היהודים שנמצאו במקומות מחבוא. לכן, בכל יום, המשיכו העגלות להביא גופות עד סוף האקציה. המשלוח האחרון לטרבלינקה יצא ב-7 באוקטובר 1942. באותו היום זימן דגנהרדט את מיסקה ואשתו ושלח אותם לקרונות. בתשובה לטענותיו של מיסקה, הוא אמר כי מילה של קצין ליהודי היא חסרת משמעות.

קבוצת נהגי העגלות והקברנים, בהנהגתו של מיסקה, העבירה 1,600 איש לרצח ברחוב קאווייה. לאחר המלחמה נמסר כי לפחות 2,000 איש נקברו שם, אז לפחות ארבע מאות יהודים נרצחו במקום.

במשפט שנערך לדגנהרדט לאחר המלחמה, בכתב האישום הוא הואשם ברצח עשרים יהודים חולים באוקטובר 1942.⁵ אלה היו עובדי כפייה שהגיעו מסלקציה שהתקיימה במחנה עבודת הכפייה האסאג-פלסרי. בשל תנאי התברואה הירודים ביותר (עובדי הכפייה ישנו בבגדיהם על רצפת בטון, עם גישה מוגבלת למים ולתברואה), הם נמצאו חולים והיה חשש לפריצת מגיפה. דגנהרדט ציווה כי כל החולים יובאו לרחוב קאווייה. בור נחפר שם. דגנהרדט הורה לחולים לרוץ מסביב לקבר. הוא לקח מקלע משומר המפעל, ובמטח אחד של כדורים הוא הרג את כולם. לאחר ששמע עדות של עד מומחה, בית המשפט בלינבורג (Lüneburg) קבע שמעשה הרצח המתואר היה אפשרי מבחינה טכנית ומצא גם את עדותם של שני עדי ראייה על מעשה הרצח כאמינים.

בתחילה היו הקברים מטופלים על ידי הוועד היהודי של מחוז צ'נסטוחוב. הם היו מוקפים בגדר מתכת ובכל אחד מהם מצבת בטון, עם כתובות בפולנית וביידיש:

³ Sefer Czenstochow, Vol. 2, columns 87, 88.

⁴ Brener, *Widersztand*, p. 82.

⁵ Charge No.23. Degenhardt trial verdict.

התאחדות יוצאי מחוז צ'נסטוחוב (דור ההמשך ער) בישראל
Association of Częstochowa District Jews in Israel
ת.ד. 65050 תל אביב 61650 – טל: 03-6749322 – P.O.B 65050 Tel Aviv 61650
E mail: czestochowajewsinisrael@gmail.com

**קברי אחים
יהודים
קורבנות הנאציזם
22 בספטמבר 1942
לכרונם יהיה כראוי**

במתחם הימני הכתובת באידיש ובפולנית ובמתחם השמאלי הכתובת בפולנית בלבד – א.ג.

הטיפול בקברים יצר בעיות, כי השטח היה בבעלות פרטית. הרשויות העירוניות ביקשו להוציא את הגופות, כי הן פחדו ממגפה (הקברים היו ממוקמים קרוב למגורים, ליד המקום שבו גדלו תפוחי האדמה).

כיוון שהועדה היהודית המחוזית של צ'נסטוחובה לא היתה מסוגלת להתמודד עם חובותיה, היא העבירה את האחריות על קברי האחים לרשויות בצ'נסטוחובה, אשר בתורם העבירו את הטיפול לחברת *Zielen Miejsk*.⁶ לאחר הפיכת החברה לארגון השירותים הציבוריים העירוני, היא המשיכה לטפל בקברים. ידוע שבשנת 1962 נוקו הקברים, מדשאות וורדים נשתלו ומדרכות בטון נסללו לאורך הגדרות. מאז תחזוקת הקברים בוצעה בקביעות. לדוגמה, בשנת 1982, המדרכות רוצפו מחדש והגדרות הוחלפו. גדר הברזל הנוכחית הותקנה ככל הנראה בשנות התשעים.

המתחם מורכב משני קברים. האחד $4.5 \times 36 = 162$ מ"ר והשני $9 \times 33 = 297$ מ"ר. סה"כ השטח 456 מ"ר.

המתחם הימני

⁶ Letter No. 448/I/50 z 9 X 1950 signed by J. Krauze and M. Lederman.

התאחדות יוצאי מחוז צ'נסטוחוב (דור ההמשך ער) בישראל
Association of Częstochowa District Jews in Israel
P.O.B 65050 Tel Aviv 61650 – Tel: 03-6749322 – טל: 61650 – ת.ד. 65050
E mail: czestochowajewsinsrael@gmail.com

במתחם הימני ישנה מצבה קטנה נוספת שהוצבה על ידי בני משפחתה של אשה
אשר על פי העדויות שברשותם כנראה נקברה כאן ועליה כתוב בפולנית:

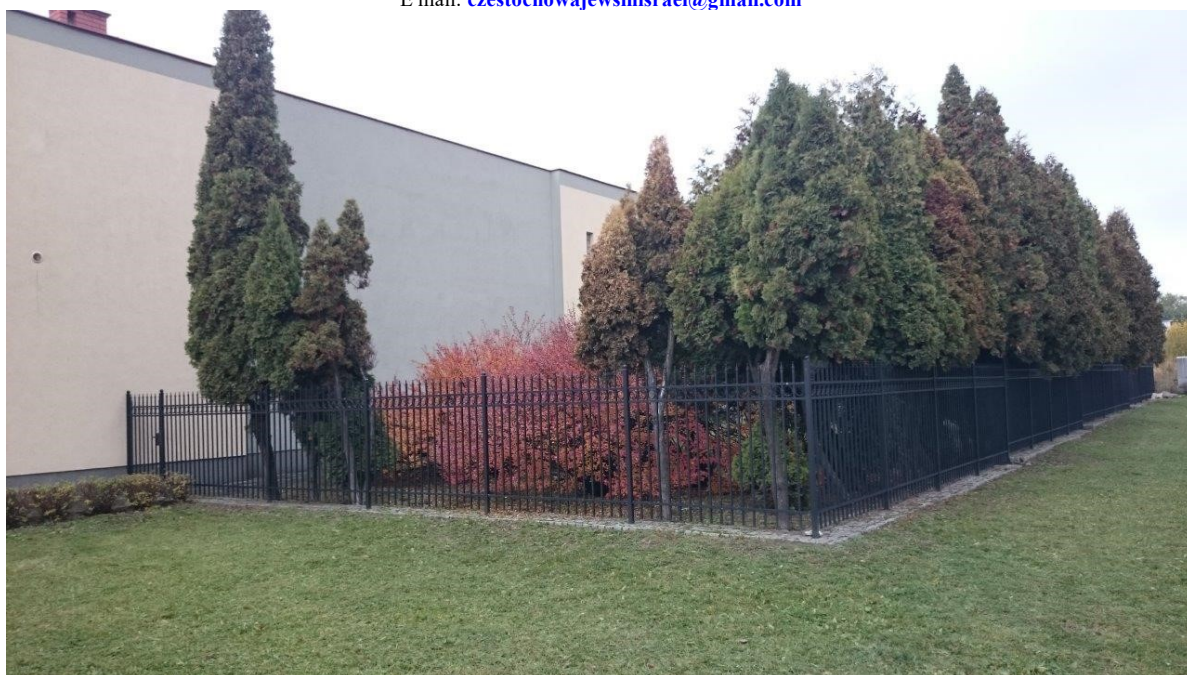
פ"ן
ליבה גלבארט
1898-1942
זוכרים את אמה
שמות ילדיה

המתחם השמאלי – הכניסה אליו לאורך הבנין

התאחדות יוצאי מחוז צ'נסטוחוב (דור ההמשך ער) בישראל
Association of Częstochowa District Jews in Israel
P.O.B 65050 Tel Aviv 61650 – Tel: 03-6749322 – טל: 61650 – תד 65050
E mail: czestochowajewsinisrael@gmail.com

התאחדות יוצאי מחוז צ'נסטוחוב (דור ההמשך ער) בישראל
Association of Częstochowa District Jews in Israel
P.O.B 65050 Tel Aviv 61650 – Tel: 03-6749322 – טל: 03-6749322 – 61650 תל אביב
E mail: czestochowajewsinisrael@gmail.com

על גבי אבני המדרכה לקברי האחים מופיע הכיתוב **If i Forget...** שנכתב על ידי תלמידי בית הספר לאומנויות של צ'נסטוחובה.

התאחדות יוצאי מחוז צ'נסטוהוב (דור ההמשך ער) בישראל
 Association of Częstochowa District Jews in Israel
 ת.ד. 65050 תל אביב 61650 – טל: 03-6749322 – P.O.B 65050 Tel Aviv 61650
 E mail: czestochowajewsinisrael@gmail.com

תוספת למאמר

בסיפורם של יהודי צ'נסטוהובה מוזכרים קברי האחים ברחוב קאווייה מספר פעמים **בהקשר לחיסול גיטו צ'נסטוהובה (22.9.1942-7.10.1942)** - מקור יד ושם.

בראשית ספטמבר 1942 פונו גם היהודים שעדיין נותרו מחוץ לגטו אל בין חומותיו. בתייהם המרוקנים נמסרו לאחרים. ערב יום הכיפורים תש"ג (1942) נודע ליהודים שלעיר הגיעו יחידות של אוקראינים ולטבים. המתח גבר משעה לשעה, ובערב נשמעו בגטו מכל עבר קולות בכי וייאוש. אחדים מיושבי הגטו ברחו והסתתרו אצל פולנים. להפתעת הכול הכריזו הגרמנים ביום המחרת, הוא יום הכיפורים, על חופש מעבודה, והתירו לקיים תפילות בציבור. למרות זאת יצאו יהודים רבים לעבודתם ואף ניסו להוציא עמם מן הגטו את בני משפחותיהם. מנהל מחסן רהיטים, גרמני ושמו פאול לנגה, הציע לעובדיו ללון במחסן ולא לחזור לגטו. באותו יום ניסו רבים להעביר את ילדיהם לצד הארי. לפי הוראותיו של פאול דגנהארט, מפקד האקציה, יצאו אנשי היודנראט והמשטרה היהודית לרחובות בניסיון הרגיע את הרוחות. ובו בזמן ממש ערכו אנשי הגסטאפו הז'נדרמריה מצוד אחר יהודים מסתתרים בצד הארי. מי שנתפס נורה במקום או הובא לגטו והומת שם. הגרמנים הביאו לגטו את בתו הקטנה של דוד שלזינגר, איש תנועת הפועלים, והרגוה יחד עם אביה לעיני האם והרעה.

בלילה, אור ל-22 בספטמבר 1942, כיתרו את הגטו פלוגות של אוקראינים ולטבים ושוטרים גרמנים ופולנים. לפנות בוקר גילו היהודים שהגטו מוקף ואין ממנו מוצא. החלה ריצה מבוהלת ברחובות; אנשים נפרדו מידידים, עד שנכנסו הגרמנים ועוזריהם ובמכות הניסו את ההמונים לעבר ה"שופ" במפעל "מטלורגיה" שברחוב קרוטקה. אלפים הצטופפו לפני שער המפעל, מנופפים בפנקסי העבודה האדומים שלהם. ביניהם שוטט דגנהארט ותוך צליפות בשוט שהחזיק בידו מיין את ההמון; ימינה - לחיים, שמאלה - למוות. על הרצפה התגוללו אלפי פנקסי עובד אדומים שבעליהם כונו שמאלה. בחצר המפעל ריכזו הגרמנים אלפי "כשירים לעבודה". כעבור שעות אחרות נכנס דגנהארט לחצר וערך סלקציה נוספת; כמה אנשים נרצחו במקום. את ה"לא-כשירים" - נשים, ילדים, חולים, וזקנים - הריצו הגרמנים לתחנת הרכבת, ושם אילצו אותם לחלוץ את נעליהם ולקשור אותן זוגות זוגות. יחפים נדחסו האנשים לתוך קרונות משא שעל רצפתם פוזר סיד כבוי, והובלו למחנה המוות טרבלינקה. באקציה הראשונה, ב-22 בספטמבר 1942, שולחו לטרבלינקה כ-7,000 יהודים, ובהם גם החולים מבית-החולים למחלות מדבקות. **מאות יהודים שנרצחו בצ'נסטוהובה בעת האקציה נטמנו בקברי אחים ברחוב קווייה. רחובות שלמים בגטו התרוקנו מיהודים ביום ההוא.**

בעקבות האקציה הראשונה באו אקציות נוספות - בימים 25 ו-28 בספטמבר 1942 וב-1, ב-4 וב-7 באוקטובר 1942. בכל אקציה יצאו לטרבלינקה חמש רכבות ובכל אחת מהן 58 קרונות משא, שהובילו לטרבלינקה בכל טרנספורט כ-6,000 איש. לקראת האקציות נהגו הגרמנים לרכז את היהודים ב"נובי רינק", ושם ערך דגנהארט את הסלקציות. **במהלך האקציות ולאחריהן נרצחו ככל הנראה עוד מאות יהודים שנתגלו במחבואים (אומדים את מספרם בכ-2,000 איש). רובם הובאו לקבורה ברחוב קווייה 22-24.** מבין הפולנים שהסתירו ילדים יהודים היו שגירשו את הילדים מבתיהם לעבר הגטו במהלך האקציות. כמה עשרות ילדים, רובם קטנים, רצו לעבר הגטו והז'נדרמים ירו בהם ולא הניחו להם להיכנס. המעטים שהצליחו בכל זאת להתגנב אל הגטו נגררו אחרי היהודים הנרדפים, ומהם שנפלו ונרמסו ברגלי ההמון.

באקציה של 25 בספטמבר 1942 היה נוכח "אורח כבוד", הגנרל הרברט בכטר, מפקד הס"ס והמשטרה במחוז רדום. במהלך האקציה השלישית, ב-28 בספטמבר 1942, רצחו הגרמנים את דרי מושב-הזקנים במיטותיהם. עדים מספרים שאחרי הרצח דמה המקום לבית-מטבחים. באקציה הרביעית, ב-1 באוקטובר 1942, שולחו לטרבלינקה כ-150 ילדים מבית-היתומים, ועמם גם מנהלת המוסד רבקה ואז'כה והמחנכות האחרות. באקציה החמישית, ב-4 באוקטובר 1942, **הרעילו הרופאים היהודים, בפקודתו של דגנהארט, את החולים הקשים שבבית-החולים ברחוב פשמיסלובה; חולים אחרים, ובהם 13 יולדות עם תינוקותיהן, הובאו לבורות ברחוב קווייה ונורו למוות.** באקציה האחרונה, ב-7 באוקטובר, צירף דגנהארט למשלוח 19 זקנים וילדים מבין 190 דיירי מעון בעלי המלאכה היהודים בשדרה השנייה מס' 14. בית המלאכה היה תחת חסותו של ראש העיר הגרמני ועד אז נחשב למקום מבטחים. בעת האקציות הסתתרו רבים במקומות מסתור שונים, ומקצתם לא התגלו. אחרי חיסול הגטו הם נותרו בשטח הגטו השומם, ללא מים ומזון וללא קשר כלשהו עם העולם החיצון, ובדומה לחיות עזובות שוטטו בגטו הנטוש וחיפשו שיירי מזון. מתחילת האקציות ועד 1 בנובמבר 1942 נשלחו יהודים "כשירים לעבודה" ליותר מ-10 מחנות עבודה ארעיים ("פלאצבוקות") בתחומי צ'נסטוהובה. הגדולים מבין המחנות הללו היו מתחמי המפעלים "מטלורגיה", "האסאג-אפראטנבאו" (בשטח בית-החרושת "פלצרי" לשעבר) ו"האסאג-אייזנהוטה" (בבית-החרושת "רקוב"). את השוטר והרופאים היהודים ובני משפחותיהם ריכזו הגרמנים במחסני משטרת ה"שופ". התנאים הקשים ביותר שררו ב"האסאג אפראטנבאו". כ-1,600 יהודים, גברים ונשים, שוכנו שם באולם ענק ממדים על רצפת בטון חשופה. סביב האולם הציבו הגרמנים מכונות ירייה, והיהודים הכלואים חיו בחדרה מתמדת פן יפתחו הגרמנים באש. לעתים קרובות באו לשם קבוצות של ז'נדרמים ובראשם דגנהארט, והוציאו מן האולם יהודים שנועדו להישלח למחנה השמדה.

התאחדות יוצאי מחוז צ'נסטוחוב (דור ההמשך ער) בישראל
 Association of Częstochowa District Jews in Israel
 ת.ד. 65050 תל אביב 61650 – טל: 03-6749322 – P.O.B 65050 Tel Aviv 61650
 E mail: czestochowajewsinisrael@gmail.com

עם סיומה של כל אקציה היה דגנהארט מכריז על חנינה למסתתרים. היהודים התפתו לצאת ממחבואיהם, וכעבור כמה ימים היו הגרמנים מצרפים אותם למשלוח הבא. במחנה "מטלורגיה" נולד בשעת הפוגה בין האקציות תינוק. היולדת ותינוקה הסתתרו במחבוא, והדבר נודע לדגנהארט. הוא העמיד פנים שהוא חס על האם, הורה לאנשיו למצוא לאם ולתינוק חדר ולספק לה יום-יום ליטר חלב טרי, ואף ניצל את ההזדמנות כדי להכריז על "חנינה" לאמהות אחרות שהסתתרו עם ילדיהן, והורה להכשיר אולם מגורים בעבור אלה מביניהן שייצאו מן המחבוא. כשבוע ימים אכן חיו האמהות עם ילדיהן בתנאים סבירים למדי ואף קיבלו מידי הגרמנים אוכל, ואולם אחר-כך צירף דגנהארט גם את האמהות וילדיהן לאחד הטרינספורטים לטרבלינקה.

אחרי האקציות הועסקו קבוצות של יהודים בניקוי ופינוי הבתים והרחובות העזובים, והעבירו כל חפץ בעל ערך למחסני הגרמנים. העובדים האלה השתדלו ככל יכולתם לעזור למסתתרים, הביאו להם מים ומזון, סייעו להם להקים קשר עם אלה מבני משפחותיהם שנשארו בצ' בקבוצת ה"נשירים לעבודה", והשתדלו להוציא אותם מן השטח המסוכן. בעזרה ובהצלה למסתתרים בלטה קבוצת עובדים במחסן לרהיטים, ובראשם מאכל בירנצווייג. הם הסתירו יהודים בתוך רהיטים שהעבירו מן הגטו למחסן הרהיטים, ושם הכינו למענם בונקרים ומקומות מסתור אחרים. המחסן השתרע על שטח גדול למדי ו 73 בני-אדם, גברים, נשים וילדים, מצאו בו מקלט. כשציפו לביקור של זינדרמים הרדימו את הילדים בכדורי שינה, מחשש פן יישמע קולם. ילדים רבים חלו בדיפטריה ובדזינטריה, והאחות מניה אלטמן והרופא ד"ר זייף מקאליש טיפלו בהם במסירות והצליחו לגבור על המחלות. המנהל הגרמני של מחסן הרהיטים, פאול לאנגה, ידע כנראה על פעילות ההצלה של עובדיו, אבל היהודים רחשו לו אמון. במהלך העבודה בשטח הגטו העזוב בנו עובדי המחסן בונקרים ברחוב נדז'צ'ינה 88 והעבירו לשם, כבר בתקופת "הגטו הקטן", חלק מן המסתתרים במחסן.

עם חיסול הגיטו הגדול והקמת הגיטו הקטן קברי האחים היו מחוץ לשטח הגיטו – ראה התרשים.

הערות:

1. רחוב קאווייה הינו רחוב חד סיטרי, אוטובוסים יכולים להסתובב בסוף הרחוב.
2. גבי Janina Iwonoczek, בעלת המכולת שממול, פותחת כל בוקר את 2 מתחמי הקברים ונועלת אותם בערב. קיימת אפשרות ליצור איתה קשר בנייד + 48-728-346-674 או בטלפון בבית + 48-34-636-13-27.

תצלומי אוויר בעמ' הבא.

התאחדות יוצאי מחוז צ'נסטוחוב (דור ההמשך ער) בישראל
 Association of Częstochowa District Jews in Israel
 P.O.B 65050 Tel Aviv 61650 – Tel: 03-6749322 – טל: 61650 – תל אביב
 E mail: czestochowajewsinisrael@gmail.com

צילום אוויר משנת 1944 בו נראית החלקה עם המקומות בהם הקברים

AERIAL PHOTO - CZĘSTOCHOWA /AUGUST 1944
 DISTURBED AREAS ON KAWIA STREET

צילום אוויר מלפני מספר שנים בו נראית החלקה עם קברי האחים

